

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 121 2000

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-18-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2001

Utifrån Lagerroths ståndpunkt kan man påpeka att universitetens tredje uppgift, spridning av forskningsresultat utanför akademierna, är av särskild vikt för de humanistiska vetenskaperna i en tid då dessa ämnen alltmer sätts på undantag i forskningspolitiska sammanhang. En volym som *Skeptiska betraktelser*, med sitt innehåll av koncentrerade, men relativt lättillgängliga, uppsatser i skiftande ämnen kunde mycket väl fungera som ett uttryck för den tredje uppgiften. Man önskar därför dels att Absalon har god spridning utanför de litteraturvetenskapliga institutionerna, dels att den här typen av skrifter kunde ställas samman oftare än till professorernas 65-årsdagar. Tyvärr finns väl bland litteraturvetande forskare inte mycket tid över efter undervisning, handledning och egen forskning för den här typen av populärvetenskapligt författande. Och kanske är det fortfarande så att denna typ av extramural verksamhet har alltför låg status inom det akademiska fältet för att den tredje uppgiften ska få någon verklig betydelse.

Erik Peurell

Louise Ekelund, *Rabbe Enckell. Gräshoppans och Orfeus diktare* (Svenska Humanistiska Förbundet III). Ordfront förlag och Svenska Humanistiska Förbundet. Stockholm 1999.

Louise Ekelund disputerade 1974 på avhandlingen *Rabbe Enckell. Modernism och klassicism under tjugotal och trettital*. 1982 utgav hon *Rabbe Enckell. Lyriker av den svåra skolan. Studier i dikningen 1935–1946*. Nu fullföljer hon de två tidigare studierna med *Rabbe Enckell. Gräshoppans och Orfeus diktare*. Dock skiljer sig denna tredje bok från de föregående genom att den avstår från det vetenskapliga hantverket med noter, noggranna källhänvisningar, omnämmande av relevant forskning (annat än den oundvikliga) och en fortlöpande diskussion med denna. De tyngsta bidragen i Enckell-forskningen – förutom Ekelunds egna arbeten, brodern Olof Enckells *Rabbe Enckell i Borgå* (1978), Mikael Enckells trebandsbiografi över fadern (1986–1997) samt uppsatser och artiklar av bland andra Bengt Holmqvist, Carl-Erik af Geijerstam och Michel Ekman – kommenteras, dock ej annan forskning kring den finlandssvenska modernismen och dess stora namn.

Där Ekelunds avhandling gick från Enckells debut 1923 fram till och med den mer klassiserande (eller klassicistiska) dikningen på trettitalet, följde hon i den andra boken författarskapet över de grekiskt inspirerade läsdramerna fram till den hyllade diktsamlingen *Andedräkt av koppar* 1946, Enckells rikssvenska genombrott. Föreliggande arbete tar upp hela författarskapet, från tjugotalet till 1974, Enckells dödsår, och relaterar dessutom verket till de viktigaste händelserna i hans liv. Allt

detta på drygt 260 sidor. Utöver detta behandlas också författarens bildkonst – till den vackra bokens förtjäns-ter hör också de många färgreproduktionerna samt ett antal fotografier.

Louise Ekelund lyckas, genom en övertygande förtrogenhet med och ett säkert grepp om materialet, samt en självklar fokusering väl valda, viktiga och i god mening representativa texter, att tydliggöra tematik, utveckling – och biografins roll i författarskapet. Angreppssättet ger överblick och insyn, också i jämförelse med de mer närsynta och väldokumenterade studierna. Ekelund har alltså gjort en läsarvänlig bok utan att ge avkall på kvaliteten. I den del av boken som täcker Enckells sista tre decennier får läsaren intrycket av att hon har samma suveräna grepp över (den ej redovisade) helheten som över de delar av författarskapet som tidigare behandlats i monografier. Framtida efterträdare kommer dock att ha vissa problem med att finna de texter som får källhänvisningar som ”i ett manuskript från tjugotalet”, ”i en fyrtingsessä” eller ett ”prosaparti från 1947”.

De många närläsningarna är känsliga och konsekventa. Någon gång kan invändningar resas, till exempel när Ekelund vill visa att dikten ”En fågel virkar fina melodier / i vit luft. / Det glimmar blankt / och en blå tråd / hänger stum i luften –” från *Landskapet med den dubbla skuggan* (1933) innebär att diktaren nu vänt ”sin uppmärksamhet utåt, i ett känsligt förnimmande” (s. 61) och inte längre tecknar självporträtt i dikten, som i den tidigare ’miniatyrpoesin’. Jag läser dikten just som (ännu) ett porträtt i linjen från tjugotalet och dikterna i *Vårens cistern* (1931) – fågeln är (också) diktaren som utför sitt mästerverkliga filigransarbete, en metadikt om den rena poesi Enckell strävade mot.

En annan randanmärkning till en analys som karakteriseras av klarhet och pregnans, angående den stora tankedikten ”O spång av mellanord”: lika väl som ”spång” och ”mellanord” är icke patetiska ord så är invocationen ”O” patetisk (s. 149). Den motsättningen anger diktens spännvidd som bidrar till dess djup och höjd, och till dess genomslagskraft, för nog måste Enckell ha ansetts vara i takt med tiden 1946, då diktsviten och hela *Andedräkt av koppar* hyllades av kritiken. Avsnittet om detta verk fungerar som centrum och höjdpunkt – så skrev också Ekelund redan sin trebetysuppsats om ”O spång av mellanord”, licentiatavhandlingen (1965) om hela samlingen. I samband därmed lärde hon alltså känna Rabbe Enckell.

Ekelunds bok ger ingångar till den del av Enckells verk som varit mig svårhanterlig, de dikter som tar upp de antika myterna helt och fullt genom att dikta om dem samt de dramer i vilka arbetssättet varit besläktat. Ekelund visar hur författaren ”dramatiserat och mytologiserat sin egen situation” i framför allt äktenskapskrisen under 30-talets slut, det triangeldrama som slutade med

Enckells knivning av rivalen samt skilsmässan från hus-trun Heidi, som fram till dess också varit hans viktigaste medarbetare. Genom det biografiska rastret får dessa dikter och dramer en tragisk resning, som samtidigt är universell. Detta är ju ingen ny synpunkt, men analysen av texterna visar på *hur* diktaren ikläder sig "mytiska roller", och *hur* de kan läsas som kommentarer till det europeiska skeendet (s. 77ff.). Dikt och drama blir plötsligt levande. Här finns en risk för nyckeltolkningar, som visserligen öppnar texterna men samtidigt reducerar dem. Ekelund är medveten om faran och pläderar för att överlagra flera läsarter.

Den nära kopplingen mellan liv och dikt går som en röd tråd genom framställningen. Detta rimmar väl med Rabbe Enckells syn att de inte kan skiljas åt, samtidigt som han strävade efter allmängiltighet. Dikten skulle vara sann, därmed inte sagt att den skulle vara biografiskt utlämnande. I denna komplexa sammanflätning finns problem invävda. Historien om Rabbe Enckells liv och verk låter sig gärna berättas på detta sätt, men nu är historien genomlyst, med psykoanalytisk inlevelse av Mikael Enckell, med fokus på verket av Ekelund. Med andra frågor och infallsvinklar är det naturligtvis möjligt att utvinna nya poänger utifrån samma material – t.ex. i en mindre personcentrerad undersökning – men detta är en i alla bemärkelser stark berättelse.

Ekelund är i denna sin tredje bok minst lika inkännande och solidarisk med Rabbe Enckell som i de två föregående. Vid några tillfällen önskar man sig en större distans eller alternativa förklaringsmodeller. Enckells utläggning om en text kan omärkligt övergå i Ekelunds: "Titeln [*Andedräkt av koppar*] syftar bland annat på den antika föreställningen att nedgången till Hades gick genom Vesuvius, har författaren berättat för mig. Andedräkten blir uttryck för det flyktiga, det levande och sårbara. Kopparn anger hur det upplevda genom nedskrivandet förevigas och förvandlas till något oåterkalleligt. Det flyktiga livet sammanfogas med den hårda kopparn." (s. 130) Perspektivet kan också få till följd att en konstnärlig nyvinning får sin förklaring i biografien. När Enckell skriver en "grovkornig" dramatisk dialog utifrån myten om Filemon och Baucis, förklaras denna nya inmutning av det antika "sannolikt" hänga samman med "den nya hus-truns [Aina Eriksson] mer frigjorda hållning" (s. 171).

Man kan diskutera om naturdikterna i till exempel *Kalender i fragment* (1962) är omedelbara sinnesintryck fästa på papper eller skrivbordskonstruktioner. Michel Ekman har påvisat motsättningar mellan Enckells teoretiska utläggningar om naturdikten och dessa dikter (i en uppsats i *Från kulturvaktare till nightdrivers. Studier i finlandssvensk 1900-talslitteratur* 2, red. Roger Holmström, 1996). När Ekelund kommenterar detta försiktiga påpekande inflikar hon att Ekman ändå "medger" att Enckell i det diskuterade verket "försöker undvika över-

föringen av egen känsloladdning på naturen" (s. 224). Enckells ord väger till synes tyngst.

När Mikael Enckell gav ut *Öppningen i taket. En biografisk studie över Rabbe Enckell 1950–1974* (1997) startade hans framställning av de hårda angreppen på fadern under 1960-talet en ivrig och stundtals hätsk debatt. Detta visade om inte annat att de frågeställningar och de skiljelinjer som togs för historia ännu är levande. Ekelunds kapitel om decenniet är inte lika kategoriska som Mikael Enckells, men också hon följer Rabbe Enckells reaktioner, i brev och i verk. Det är en uppslitande läsning.

Den konstnär och diktare som hamnade i skottlinjen för litterära och politiska revolutionärer under 1960-talet angreps i enlighet med den enkla logik som sa att är du inte med oss är du emot oss. Rabbe Enckell var nu en etablerad symbolgestalt. Medan han ansåg att tjugotalmodernismen inte fått det erkännande den förtjänade som föregångare, utmålades samma modernism som alltför dominant och samtidigt allt annat än livskraftig. När han höll fast vid att tala om ren poesi och "det objektiva konstverket i sig" använde han ett språkbruk sextioalet hade föga bruk för. Poesi som medel var honom främmande och hans politiska ställningstaganden var privata. Men för konstens frihet var han beredd att argumentera.

Ekelund nämner att Enckell kunde "verka tillknäppt och 'socialt osäker'" i offentliga sammanhang (s. 210). Denna osäkerhet tycks vara ett genomgående och bestämmande drag i hans habitus. Den är det definitiva i hans diktning; det är ingen slump att diktjagen är överkultiverade möss eller myror som spyr piss, kentauren Kiron eller den sovande Alkman. Men osäkerheten paras med modet att i texterna visa både självsäkerhet och vankelemod. I fyra märkliga genreöverskridande verk (som borde analyseras som sådana) mellan 1961 och 1971 – alltså delvis tillkomna mitt under hårda och grova debatter, fulla av missförstånd, i vilka Rabbe Enckell visserligen inte stod ensam – argumenterar han för sin sak och utlämnar sin besvikelse. Han är i dessa hybrider (dagboksanteckningar, minnen, drömmar, essäer, dikter m.m.) emellanåt precis så gnällig som han anklagas för att vara. Ruth Halldén skriver i en av Ekelund anförd recension av *och sanning?* (1966) att det är "det lidelsefulla temperamentet" hos Enckell och inte åsikterna i sig som är det väsentliga och minnesvärda i boken (s. 218). Men för andra läsare väckte även temperamentet anstöt. Varför retade man sig så på Rabbe Enckell? Diktarens eget svar, framlyft av Ekelund (s. 217), finner vi i *Tapetdörren* (1968): "Det är där vi försöker bestämma över varandra, som vi lär oss hata varandra."

Louise Ekelund har med denna bok skrivit en djupsinnig och inkännande introduktion till "Gräshoppans och Orfeus diktare" Rabbe Enckell. Må den få många läsare.